

ACC. N:R M. 13986: 1-13.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Skåne Upptecknat av: Frans Mårtensson
Härad: Färrestad Adress: Brantevik
Socken: Ö. Nöbbelöv Berättat av: " "
Uppteckningsår: 1956 Född år 1877 i Ö. Nöbbelöv

Husbondefolk och tjänstefolk s. 1-13.

LUF 105:

Husbondetolk och
fränstetolk.

ACC. N:R M. 13986:1.

C. Kötterlin
Jönköpings län.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Lup 105
1.

Allmänna förhållande här i orten på ett jordbruk
omkring 50 tld. vros. Två årsanställda aringar
och en vaktepojke under sommaren, samt en års-
anställd piga. (Tiden avser fram till slutet av 1887-
talet.) På en gård i nämnda storlek hölls 3 par hästar,
eller 2 par hästar och ett par oxar, 8 à 10 mjölkkor och
lika många ungajur. Svin hölls vanligen ^{inte} mer
än vad som behövdes för hushållets fläskbehov.
Så kunde det hållas en 4 à 6 tackor vars ull använ-
des till strumpor och kläder och till ulldynor.
Lammen slaktades, det mesta köttet saltades och
användes i hushåll, men en del såldes. I många
fall hölls det gärs på gårdar som hade terrmark
nära gården. Även gässen köll användes för gärd-
folkets behov. Höns har alltid hållits och hålles
fortfarande på en gård. Nästan i varje socken
fanns en, eller flera väderkvarnar, som i många
fall ägdes av någon äbo. På en sådan gård, var

Husbondsfolk och
tjänstefolk

ACC. N:R M. 13986:2.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

2) så även anställd en möllesven. Möllesvennen an-
sågs stå en grad högre i tjänsten än förste drängen
och hade något högre lön än denne. Mot slutet av
härövan nämnda tid kunde en väl rekommenderad
förste dräng ha i årslön omkring 150 kr. Andra
drängen från 70 upp till 100 kronor. Fackprojken
högst 25 kr. för sommarhalvåret. Pigan kunde
ha 40 å 50 kronor i årslön. För den kontanta lönen
lägre än här angivna, kunde i löneförmån för
drängar ingå ett par ullstrumpor, för vaklepå-
gen en skjorta eller ett par träsor. Pigan kunde
få en värkensklänning. Dessutom kunde de också
få en "siktekegga" av julbaket, vilken tjänaren
då vanligen överlät åt sina föräldrar. Före
tröskverkens tid, hade vid en sådan gård en husman
arbete under vinterhalvåret med, att jämte förste
drängen, med slaga träska ärogs gröda. Under
sommaren deltog han med vid gödselkörning

Husbondfolk och tjänstefolk

ACC. N:R M. 13986:3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

3.

Stenupptagning och dikningsarbete å trädan.
Tid tröske erhölet husmannen pungaskeppa d.v.s.
en kapp för varje tunn tröskad säd. Under
sommartid kunde daglönen utgå med 75 öre
eller möjligen en krona. Tid höstarbetet skulle
husmannen dagligen deltaga i arbetet mot er-
hållande av ett skeppeland råg och ett skep-
peland korn. Ett skeppelands motsvarade $\frac{1}{6}$ tun-
land. Då tjänstefolk fästade sig för tjänst, fäste
de sig för ett år. Avlämnade orlovsedel från
sin varande husbonde och mottogs fästepäng
från sin blivande husbonde. Fästepängen var
vanligen 5 kr. för dräng, något mindre för
piga. Under vintern skulle husbonden överse
redskapen, som vore av trä, reparera dem och
tillverka nya om så behövdes. Om våren ut-
förde husbonden själv all sädessåden, som
skedde för hand. I regel stannade tjänstefolket 2-3 år
i tjänsten och i många fall fick de gifte sig och själva satte to

Husbondfolk och
tjänstefolk

ACC. N:R M. 13986: 4.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

4.

Om sommaren deltog husbonden med vid stentryf-
ning. Vid gödselkörning deltog han med att sprida
gödseln på frädan. Under hösten deltog i allt
arbetet. Vid slåttorn, som på en sådan gård van-
ligen utfördes av båda drängarna och husman-
nen och husbonden själv. Förste dräng skulle all-
tid gå före och husbonden sist, för att driva på,
brukade man säga. Det ansågs som under hus-
bondens värdighet att delta i utfodring av djur-
ren och utgödsling i stallarna, eller att hos sme-
den deltaga i skoning av hästarna. Husmodern
fick heller inte medlåta sig till att deltaga i
mjölkningsarbete. Under vinterhalvåret då förste
drängen jämte husmannen utförde frökningsarbete,
skötte andre drängen utfodringen av djuren och
däremellan stå sten till vägen under hävet. ^{Ar} Vid körslor
skulle förste drängen alltid köra de två bästa häs-
tarna, som kallades första paret. Mjölkning utfördes

Husbondefolk och
tjänstefolk

ACC. N:R M. 13986:5.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

5.

alltid av pigan. Under sommaren då djuren
stods tjurhada på betet, fick hon efter mjölkning
även flytta dom. Men vaktningen utfördes av and-
re drängen eller vaktspågen. Slakten utfördes
vanligen av van slaktare, men drängar^{na} fingo
biståda med att hålla djuret, medan pigan fick
röra om blodet i något passande kärl. Vid jul-
baket kunde drängarna få biståda med, genom
att med ett fräskoft arbeta den suröda degen,
som var seg och forade mycket arbete.

Lotning och rengöring av inelvorna vid slakt, utför-
des gemensamt av pigan och husmodern. Blodet
i kakelugnen och på kaffet färdigt, skulle pigan
ha, innan husmodern steg upp. Husbondefolket
steg upp. Latinen från avskädet fick andre dräng
bortföra, i flesta fall blandades den med något for-
ämne såsom aska, eller torra löv. Det kunde hända
att drängen, då han utförde arbetet, på skämt

5)

8

Husbondfolk och tjänstefolk

ACC. N:R M. 13986:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

6.

Blev kallad: "Skithusrensare". I vissa fall kunde
hända att drängen fick sig en kaffegök efter ar-
betets utförande. För nämnda förhållanden började
ändra sig efter senaste sekelskifte.

I Arbetstid och fritid

Under vintertid då två män utförde fröskningsar-
betet med slaga. Började arbetet redan vid tretti-
den, aldrig senare än kl. 5. Då skulle också andre
drängen börja utfoara djuren och pigan börja
mjölket, sedan hon först gjort upp eld i kakel-
ugnen. Fröskningsarbetet pågick till kl. 6 på
kvällen. Sedan kvällsmåltid ^{frälld} och diskning efter
densamma utförts av pigan, skulle hon kvälls-
mjölka och andre dräng ge djuren nattfoder,
så var hon fri för dagen. Pigan däremot efter mjolk-
ningen ^{skulle} jämte husmor fortsätta med husstöjden,
såsom karaning av linet och ullen, vilket hus-
modern spann. Visa pigan sig ha anlag och lust

6)

Husbondfolk och Tjänstefolk

ACC. Nr M. 13986:7.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

7.

för arbetet, gick även hon deltaga i spinning
men då i första hand med det grövre linet. Detta
arbete pågick till vid 10 tiden på vinterkvällarna.
Arbetet avbröts en kort stund efter kl. 5 för intagande
av "mörkesmat", som kunde bestå av flötkäse,
smör, bröd med ost, eller kokt fjärkött och bröd.
Med den långa arbetstiden, som då rådde, försäkrades
inte arbetet så som nu. Det gick gott an att under
^{arbetstid} laga en pratsund, eller ha något upptåg för sig och
härav kunde husbondfolket många gånger komma
sig roada. Några rikliga fritider förekom inte.
Men ville tjänstefolket ha fritt någon söndags-
eftermiddag för att besöka anhöriga, nekades inte detta.
Hörmärknaderna den 12 juni och d. 12 oktober brukade
de tjänstefolket få fritt, för att besöka marknaden
om de så ville.

7)

Unggärar

Var husbondfolket religiöst och kyrkligt sinnade.

Husbondesfolk och tjänstefolk

ACC. N:R M. 13986:8.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

8.

villde de gärna att tjänarna också skulle berörta
gudstjänsterna. För det ordentliga och pålitliga
tjänare blev de efter den tidens förhållande, väl
behandlade av husbondesfolket. Det fanns hem där
tjänarna både var till husbonden och mor till
husmodern. I äldre tid hade pigan sin pigkam-
mare på andra sidan köket och drängarna hade
sin drängkammare upp till stallet, inget av rum-
men voro eldada. Sedan boningshusen för 30 år se-
dan började byggas om, inreddes de med folks-
stuga, där man intog måltiderna och där fick
piggan sedan ha sin sängplats. För 25 år sedan blev
det allmänt bruk med eldada drängkammare.
Om vinterkvällarna fick drängarna uppehålla sig
i dagligstugan en timmas tid efter kvällsmå-
len om de så ville. I regel äto tjänare och hus-
bondesfolk tillsammans. Först satte husbonden
8) vid ena långsidan av bordet, till vänster om satte

Husbondfolk och
tjänstefolk

ACC. N:R M. 13986:9.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

9.

förste dräng så andre dräng och sist tvären.
Mitt emot husbonden på motsatta sidan av
bordet satte husmodern och så barn, om sådana
funnos och sedan pigan. Folkastuga fanns nu på
alla gårdar. Vid kalastillfällen eller annars då gäs-
ter voro närvarande, äto husbondsfolket tillsammans
med dessa i något av de bästie rummen.
Tjänarna blott serverade samma mat som gästa-
na, men fingo då som annars äta den i folkastu-
gan. Mellan gårdens ungdom och tjänstefolk rådde
i regel ett godt kamratskap. I festställningarna
på någon lög eller godtemplarslokal i vinter tid och
på byns skolgård lördagskvällar i sommartid,
var det mest den tjänande ungdomen som del-
tog men även ungdom från lantbrukarsam-
fundet kunde ibland delta där. I och med att arb-
samsorganisationer började mer och mer att göra
sig gällande och folkpriser anlades omkring

Husbondfolk och
Fjänsfolk

ACC. N:R M. 13986:10.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND
10.

i byarna markerades skillnaden mera mellan
fjänsande ungdom och gårdens egen ungdom. Vid
sommarsfirandet med majstång och dans kring den
na var till största delen den fjänsande ungdomen
fest. Vid dansbanorna var det ordnat med en bana
där det kostade 10 öre dansen och en bana där det
kostade 5 öre dansen. På 5 öres banan dansade fjän-
sfolk. Vid dansbanorna var inte umgänget li-
ka förtroligt mellan gårdens ungdom och den fjän-
sande ungdomen ^{som} hemma på gården. För om-
kring 60 år sedan börjades det med att en son eller
dotter ordnade ungdomskolas hemma på gården.

Härkomst.

Fjänsfolket kom i regel från arbetarklass. I
allmänhet sökte de plats inom hantverken. Men
på slutet av 1800-talet och i början på 1900-
talet var det en hel del fjänsfolk som under
sommarehalvåret och även för hela året reste

Husbondsfolk och

fränskefolk

ACC. N:R M. 13986: 11.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

över till Danmark och tog tjänst där mest på
lantbruk, men även i Köpenhamn. Lönerna voro
mycket högre i Danmark på den tiden. De som
tog fränsel på lantbruk vände vanligen åter efter
någon tid. Av dem som tog fränsel i Köpenhamn
var det många som gifte sig och stannade kvar
där. Där det var många ungdomar på en mind-
re gård var det rätt vanligt att någon tog fränsel
dels hemma omkring. Men även bland dessa var
det en del som reste över till Danmark. Var det
ungdom från religiöst sinnade hem sökte de
sig till lika sinnade hem. Bemötandet av frän-
skefolk från en gårdshem var i stort sett
lika med övrigt fränkefolk. Till vanliga um-
gänge behölls de. Skillnaden mellan fränkefolk
och bondgårdarnas ungdom förekom sällan
eller aldrig. Förekom det var det mycket illa
sett av bondgårdsföräldrarna och det kunde

11.

Husbondfolk och
tjänstefolk

ACC. N:R M. 13986:12.

Härkomst hända om det var en gärdsliska att
hon gick nästan arvlös från föräldrahemmet.
Var det f. tjänstefolk som kommit i husbonde-
ställning ville de gärna spela högre roll än sin-
jatta. Husbondervälde

Husbondfolket sade alltid du till tjänstefolket.
Tjänstefolket tilltalade alltid husbondfolket
med hela namnet till husbonden. Husbondemor
tilltalades med sitt förnamn i många fall med
ett mor framför. Arbetssanvisningarna gavs
vanligen i vänlig men med bestämd ton. För
tjänaren gammal i gården gavs anvisning-
arna gärna i samråd. Besträffningar kunde
förelkomma mot yngre drängar i form av ett
slag på örat eller ett kraftigt slag i kroger, men
hödde mera till undantagen. Det kunde finnas
husbondfolk som fördrade mer arbete av sitt
folk än sedvanligt var. I sådana fall var mufen

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

12.

Husbondsfolk och

tjänstefolk ACC. N. R. M. 13986:13.

Husbondsvälde

också dålig. För att kunna ^{ha} folk fick vanligen
en sådan husbonde betala högre lön än den van-
liga på orten. Om en tjänare lämnade tjänsten
i olaga tid, kunde det hända att husbonden
med kronobefjäringens hjälp återställde honom
i tjänsten. Tjänstehjonstagar kände man väl
till och dennes namn återförades vid konflikter.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

13